

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТЫНАН
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖОГОРКУ СОТУНУН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК ПАЛАТАСЫНЫН
Ч Е Ч И М И

жаран Евгений Владимирович Осинцевдин кайрылуусунун негизинде Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 282-беренесинин жана Жарандык процесстик кодексинин 209-беренесинин конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча

2013-жылдын 23-декабры

Бишкек шаары

Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы: төрагалык кылуучу – судья М.Ш. Касымалиев, судьялар – Ч.А. Айдарбекова, М.Р. Бобукеева, Ж.М. Макешов, Э.Т. Мамыров, Э.Ж. Осмонбаев, Ч.О. Осмонова, К.С. Сооронкулованын курамында,

сот жыйналышынын катчысы М.Ж. Азарованын;

кайрылуучу тарап: Евгений Владимирович Осинцевдин, ишеним каттын негизинде кайрылуучу тараптын өкүлү Анастасия Павловна Волосатованын;

жоопкер тарап: ишеним каттын негизиндеги Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин өкүлү Канатбек Рахманбердиевич Садыковдун катышуусу менен Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 1-, 6-, 8-, 9-, 10-бөлүктөрүн жана «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 4-, 18-, 19-, 37-, 42-беренелеринин талаптарын жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 282-беренесинин жана Жарандык процесстик кодексинин 209-беренесинин конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти ачык сот жыйналышында карады.

Жаран Евгений Владимирович Осинцевдин өтүнүчү ушул ишти кароого себеп болуп эсептелет.

Ишти кароого негиз болуп, Жарандык кодексинин 282-беренесинин жана Жарандык процесстик кодексинин 209-беренесинин Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык келүү маселесинде күмөндүүлүктүн пайда болуусу саналат.

Соттук жыйналышка ишти даярдаган судья-баяндамачы Ч.А. Айдарбекованын маалыматын угуп, жана иштин материалдарын изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы

ТАПТЫ:

Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасына (мындан ары - Конституциялык палата) 2013-жылдын 16-июнунда жаран Е.В. Осинцевден Жарандык кодекстин (мындан ары – ЖК) 282-беренесинин конституциялуулугун текшерүү жөнүндө өтүнүч түшкөн.

Конституциялык палатанын судьялар коллегиясынын аныктамасы менен 2013-жылдын 23-августундагы конституциялык сот өндүрүшүнө кабыл алынган.

Өз кайрылуусун толуктоо катары жаран Е.В. Осинцев, «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 32-беренесин жетекчиликке алып, 2013-жылдын 10-октябрында өз талаптарынын көлөмүн көбөйткөн жана Жарандык процесстик кодекстин (мындан ары – ЖПК) 209-беренесинин конституциялуулугун текшерүүнү өтүнөт.

Соттук жыйналыштын жүрүшүндө кайрылуунун субъекти өз талаптарын тактап, жана ал үчүн жашап турууга жалгыз болуп саналган турак жайына карата өндүрүп алуу ошол учурга колдонуп тутумдук байланышта болгон ЖКнын 282-беренесинин 1-бөлүгүнүн жана ЖПКнын 209-беренесинин 1-бөлүгүнүн конституциялуу эместигин текшерүү зарылдыгын көрсөткөн.

Кайрылуучу тараптын пикири боюнча, мыйзамдардын талаш-тартыш болгон ченемдери менчик ээсин жашаганга жарай турган жалгыз турак жайы, ага башка турак жай бербестен, менчик ээсинин милдеттенмелери боюнча өндүрүп алуу жолу менен ажыратып салууга шарт түзөт. Мыйзамдардын талашылып жаткан ченемдеринин жоболору Конституциянын 46-беренесин бузушат, ага ылайык ар бир адам турак жайга укугу бар жана эч кимиси турак жайынан негизсиз ажыратылышы мүмкүн эмес.

Жоопкер тараптын өкүлү, кайрылуучу тараптын коюлган далилдери менен макул болбой өтүнүчтү канааттандыруудан баш тартууну суранат.

Конституциялык палата тараптардын жүйөлөрүн талкуулап жана иштин материалдарын изилдеп чыгып, төмөндөгүдөй тыянактарга келет:

1. «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 19-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык Конституциялык палата кайрылууда ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу күмөн саналган бөлүгүнө гана тийиштүү болгон предмет боюнча актыларды чыгарат.

Ошентип, ушул иш боюнча Конституциялык палатанын кароосунун предмети болуп төмөнкүдөй мазмундагы ЖКнын 282-беренесинин 1-бөлүгү жана ЖПКнын 209-беренесинин 1-бөлүгү эсептелет:

«282-берене. Менчик ээсинин милдеттенмелери боюнча мүлк менен өндүрүп алуу.

1. Эгерде мыйзамда же келишимде өндүрүп алуунун башка тартиби каралбаса, менчик ээсинин милдеттенмеси боюнча мүлк менен өндүрүп алуу жолу аркылуу мүлктү алып коюу соттун чечиминин негизинде жүргүзүлөт».

«209-берене. Чечимди аткарууну кийинкиге калтыруу жана мөөнөтүн узартуу, чечимди аткаруу ыкмасын жана тартибин өзгөртүү.

1. Ишти караган сот ишке катышкан жактардын арызы боюнча тараптын мүлктүк абалына же башка жагдайларга негизденүү менен чечимди аткарууну кийинкиге калтырууга же мөөнөтүн узартууга, ошондой эле аны аткаруунун ыкмасын жана тартибин өзгөртүүгө укуктуу».

1996-жылдын 8-майындагы №15 Жарандык кодекстин 1-бөлүгү мыйзамдарда белгиленген тартипке ылайык («Эркин Тоо» гезитинин 1996-жылдын 5-июнунда №78-79 санында жарыяланган) жана №146 сандуу 1999-жылдын 29-декабрындагы Жарандык процесстик кодекс («Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Жарчысында» 2000-жылдагы №3 санында жарыяланган) кабыл алынган жана колдонуудагы кодекс болуп саналат.

2. Конституция, социалдык мамлекет принцибин ишке ашырууда, ар бир адамдын турак жайга карата укугун белгилейт, мында адамды турак жайынан негизсиз ажыратууга тыюу салат (1, 9-беренелер, 46-берененин 1, 2-бөлүктөрү). Конституция тарабынан белгиленген турак жайынан өз билемдик менен ажыратууга карата тыюу салуулар кепилдиктери эч кандай чектөө коюлууга жатпайт (20-берененин 4-бөлүгүнүн 10-пункту).

Жеткиликтүү турак жайга болгон укугу жөнүндө конституциялык жоболор Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 25-беренеси менен үндөшкөн, анда ар бир адам башка факторлордон тышкары, анын жана анын үй-бүлөсүнүн саламаттыгын жана бакубаттыгын сактоо үчүн зарыл болгон турак жайды турмуштук деңгээлге камтуучу жана жумушсуздукта, ооруганда, майып болгондо, карыганда же ага көз каранды болбогон жагдайлардан улам жашоо каражатынан ажыраган учурда камсыз кылуу укугуна ээ боло тургандыгы белгиленген. Жеткиликтүү турак жайга карата адам укуктарын коргоого багытталган Адам укуктарынын жалпы декларациясынын ченемдерин андан ары өнүктүрүү экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө Эл аралык пактта (мындан ары – Пакт) улантылган, бул Пактка Кыргыз Республикасы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 1994-жылдын 12-январындагы №1406-ХII токтому менен кошулган. Көрсөтүлгөн Пакттын 17-беренесинин 1-бөлүгү менен мамлекеттер ар бир адамдын ал үчүн жана анын үй-бүлөсү үчүн өзүнө турак жайды кошо камтыган жеткиликтүү турмуштук деңгээлин тааный тургандыгы бекитилген. Пакттын 2-беренесине ылайык мамлекет колунда болгон ресурстардын максималдуу чектеринде Пактта таанылган укуктарды акырындык менен толук жүзөгө ашырууну камсыз кылуу үчүн чараларды кабыл алууга милдеттенет, анын ичинде, мыйзам чыгаруу чараларын көрүүсү дагы бар.

Жашап турууга укуктук камсыз кылууну өзүнө камтыган жеткиликтүү жашоого укуктарынын; турак жайды сатып алуу же куруу үчүн кызмат көрсөтүүлөрдүн бар экендигин, материалдарды, мүмкүнчүлүктөрдү жана зарыл болгон инфратүзүмдү; чыгашаларга байланыштуу турак жайды сатып алуунун жеткиликтүүлүгүн; жашап туруу үчүн жарактуулугун (сапатын; жеткиликтүүлүгүн; жайгашкан ордун жана маданий жактан алып караганда адекваттуулугун камтыган жеткиликтүү турак жайга карата укуктарынын мазмунун карап жатып, белгилей кетүү зарыл, бул көрсөтүлгөн укугун ишке ашыруу үчүн укуктук кепилдиктер турак жай укугунун бардык институттарына тийиштүү болушу керек, ал эми турак жайдын жеткиликтүүлүк критерийлери турак жай укук мамилелеринин негиздөөчү башаты катары кызмат аткарышы керек. Жеткиликтүү турак жайга болгон укугун ишке ашыруу үчүн шарттарды камсыз кылуу максатында мыйзам чыгаруу чараларын иштеп чыгуу жана кабыл алуудагы так ушундай ыкманы мамлекеттик бийликтин органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары колдонууга тийиш.

Турак жайынан негизсиз ажыратууга карата тыюу салуунун конституциялык кепилдиги жашап турууга укуктук камсыз кылуусу (жеттиштүү турак жайга карата укуктун элементинин) мейкиндигинде жатат, жана мыйзам чыгаруучу тарабынан турак жайдын менчик ээсине коопсуздук, кол тийбестик, турак жайынан негизсиз ажыратууга жол берилбестик, турак жайга ж.б. ээ болуу, пайдалануу жана аларды башкаруу боюнча укуктарын тоскоолдуксуз жүзөгө ашыруу мүмкүндүгү кепилдене турган шарттарды түзүлө тургандыгын түшүндүрөт.

Турак жайдан негизсиз ажыратууга жол берилбестик принциби эч ким өз турак жайын же ушул турак жайга болгон укуктарын соттун чечими оюнча же Конституция жана мыйзам тарабынан (Конституциянын 12-беренесинин 2-бөлүгү) белгиленген учурлардан тышкары жоготууга болбойт дегенди түшүндүрөт. Ошону менен бирге, мүлктү мажбурлап тартып алуу учурунда, соттук тартипти мүлккө карата болгон менчик укугун токтотуунун негизги ыкмасы катары эсептөөгө зарыл, ал эми калган ыкмалар – өз алдынча алынган жана эгерде алар мыйзам тарабынан улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти коргоого, калктын саламаттыгын жана ыймандуулугун коргоо, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо максаттарында гана каралат.

Мындай учурлардын жана ыкмалардын жогоруда көрсөтүлгөн максаттарын эске алуу менен укуктук регламенттелиши мыйзам чыгаруу бийлигинин органынын иш-милдеттери болгондуктан улам (Конституциянын 3-, 70-беренелери), укуктарды жана эркиндиктерди Конституцияда көрсөтүлгөндөн башка максаттарда жана андан ашкан даражада чектөө, мыйзам чыгаруучу тарабынан жүзөгө ашырылышы мүмкүн эместигин (20-берененин 3-бөлүгү) белгилеп кетүү керек.

Ошентип, келишимдик милдеттенмелерден келип чыккан жарандык-укуктук мамилелерге карата колдонгондо, мүлктөн негизсиз ажыратууга тыюу салуу жөнүндө конституциялык белгилөөлөр тике жана кыйыр түрдө

жарандык-укуктук жөнгө салгычтар аркылуу колдонушат. Мындай жөнгө салгычтардын бири болуп, Жарандык кодекс кызмат кылат, ал текшерилүүчү ченемде (282-берене) жогоруда көрсөтүлгөн мүлктөн негизсиз ажыратууга жол бербөө жөнүндө конституциялык жоболорду иш жүзүнө ашырган.

3. Конституция ар ким экономикалык эркиндикке ээ, өз жөндөмдүүлүгү менен мүлкүн мыйзамда тыноу салынбаган ар кандай экономикалык ишмердүүлүк үчүн эркин колдонууга укуктуу (42-беренесинин 2-бөлүгү) деп аныктайт. Менчик ээлеринин өз укуктарын ишке ашыруунун чектери жана тартиби, аларды коргоонун кепилдиктери мыйзам менен аныкталат (12-беренесинин 6-бөлүгү).

Теңдикти, жарандык-укуктук мамилелердин катышуучуларынын эрктеринин автономиялуулугун жана мүлктүк өз алдынчалуулугун, кимдир бирөөнүн жеке иштерге негизсиз кийлигишүүсүнө жол берилбестиктерди божомолдоочу жалпы таанылган менчикке кол тийбестик жана келишим эркиндигинин конституциялык принциптери мүлккө ээ болуунун, пайдалануунун жана аны өз каалаганындай тескөөнүн эркиндигин шартташат. Бул, менчик ээси, өзү билгендей, ага тийиштүү болгон мүлккө карата өзү каалагандай, эгерде алар мыйзамга каршы келбей жана башка адамдардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын бузбаса, анын ичинде менчик ээси тарабынан кыймылсыз мүлк объекттерине тийиштүү болгон мүлктүн эсебинен өзүнүн жарандык-укуктук милдеттенмелерин аткаруу мүмкүндүгүн кошуп алганда, аракеттерди жасагандыгын түшүндүрөт.

Мүлккө ээ болуу, аны пайдалануу жана тескөө боюнча ыйгарым укуктардын чектери мыйзам тарабынан белгиленет (Конституциянын 12-беренесинин 6-бөлүгү). Бирок бул жөнгө салуу юридикалык теңчиликке жана адилеттикке негизделген укуктук мамлекет принциптерине ылайык келүүгө тийиш жана менчик укугу, Конституцияга ылайык жалпыга таанылган принциптерге жана эл аралык укуктун ченемдерине ылайык Кыргыз Республикасында таанылып жана кепилдене турган адамдын жана жарандын бардык башка укуктары жана эркиндиктери (Конституциянын 1-, 6-, 12-, 16-, 17-беренелери) сыяктуу келип чыгууга тийиш.

Ошентип, мүлктүн менчик ээси мыйзамга каршы келбей турган экономикалык иш менен алектене алат, ажыратуу, ээлик кылуу жана пайдалануу укугун өткөрүп берүүнү, ошондой эле өзүнүн жарандык-укуктук милдеттенмелерин өзүнүн мүлкүнүн эсебинен аткарууну кошуп алганда, өз каалоосу боюнча жеке менчик укугуна таандык болгон мүлктү пайдаланууга укуктуу. Демек, менчик ээси өзүнө белгиленген эркин автономиялуулугу жана тараптардын теңдештигинин негизинде гана келишип кол коюлган келишимдин маанисинен (келишим эркиндигинин принциби) жана мазмунунан чыгуучу жарандык-укуктук милдеттенмелеринин бардык мүмкүн болгон натыйжалары үчүн жоопкерчиликтүү болот.

Жарандык-укуктук милдеттенмелерди аткарбагандык мыйзам тарабынан белгиленген жарандык-укуктук жоопкерчиликке алып келет, ал өзүнө менчик ээсинин мүлкүн насыячынын пайдасына күчкө салуу менен

берүүнү камтыйт. Менчик ээсинин милдеттенмелери боюнча өндүрүп алууга кайрылуу жолу менен мүлктү алып коюу, анын ичинде турак жай мүлкүн кошуп алганда, мыйзам тарабынан каралган мүлккө карата менчик укугун токтотуу учуру болуп саналат жана мүлктүн негизсиз ажыратуу катары каралышы мүмкүн эмес.

Бирок, укуктук жөнгө салууну жүзөгө ашыруу менен, мыйзам чыгаруучу жарандар тарабынан өздөрүнүн жарандык-укуктук милдеттенмелерин жана алардын жоопкерчиликтерин, анын ичинде өзүнүн бүткүл мүлкү менен насыячылардын алдында ак ниеттен аткарууну камсыз кылууга багытталган тигил же бул чараларды тандап алуу укугуна ээ. Бирок, ушуну менен бирге, бул чаралар “карызкор - насыячы” мамилелери менен байланышта болгон адамдардын мүлктүк кызыкчылыктарын соттук коргоону ишке ашыруунун алкагындагы бул чаралар, бир жагынан алганда, жеке менчик укуктарын таануу жана кепилдөө менен туюнтулган баалуулуктардын жана милдеттенмелерди ак ниеттен аткаруунун жалпы укуктук принцибинин ортосундагы адилеттүү теңдештикти жана экинчи жагынан – турак жайга карата укуктуу бузбоого тийиш.

Демек, аткаруу өндүрүшүнүн механизмдерин белгилөө учурунда мыйзам чыгаруучу – укуктук социалдык мамлекеттин татыктуу жашоону жана адамдын эркин өнүгүүсүн камсыз кылган шарттарды түзүүгө арналган принциптерин кармануу менен, – карыз болуп калган жарандардын менчигинде турган турак жай имаратына карата аткаруу документтери боюнча өндүрүүгө кайрылуунун чектерин, алардын жашоотурмушун камсыз кылуунун зарыл каражаты катары турак жайга болгон табигый керектөөнү жүзөгө ашырууга шарт түзө турган деңгээлде турак жай чөйрөсүндө алардын укуктарын камсыз кылуу үчүн аныктоого ыйгарым укуктуу болот.

Мында, мыйзам чыгаруучу мүлктүн, анын ичинде турак жайынын ээсин кошо алгандагы менчик ээсинин жоопкерчилигинин ченемин, милдеттенменин мүнөзүнөн жана кол коюлган келишимдин укуктук натыйжаларына жараша чектеп коюуга укуктуу. Ошентип, мүлктүн менчик ээси, ипотекадан келип чыгуучу жарандык-укуктук милдеттенмелердин алкагында камсыз кылуучу милдеттенмеси боюнча өз эркин так көрсөтүү менен, ипотека келишими аркылуу күрөөгө коюлган мүлк боюнча жоопкерчиликти толук өлчөмдө тартат. Ал эми башка жарандык укуктук милдеттенмелер боюнча менчик ээси өзүнө андан мүлктү алып коюу тобокелдигин божомолдобосо, мыйзам чыгаруучу калктын саламаттыгын жана адеп-ахлагын коргоо максаттарында насыячынын мүлктү, атап айтканда, эгерде ал менчик ээси үчүн жашоого жалгыз турак жай болуп эсептелген турак жайын тартып алууга укуктарына карата чектөөлөрдү алдын ала кароого болмок.

4. Жарандык кодекстин 59-беренесине ылайык жаран өз милдеттенмелери боюнча ага тиешелүү болгон бардык мүлктү менен жооп берет, мында жаандык процесстик мыйзам чыгаруу тарабынан тизмеги белгилене турган жана ага өндүрүүгө болбой турган мүлк алынбайт. Бирок жарандык процесстик мыйзамда мындай тизмек камтылган эмес, ал «Кыргыз

Республикасындагы аткаруу өндүрүшү жөнүндө жана соттук аткаруучулардын статусу тууралуу» мыйзамдагы тиркелген тизмекте көрсөтүлгөн.

Мыйзам чыгаруучунун аткаруу документтери боюнча мүлктүн белгилүү бир түрлөрүнө анын максаттуу багытынан, ал ошонун менчигинде болгон субъектти мүнөздөп турган сапатынан жана белгилеринен улам мүлктү өндүрүүгө айландырууга тыюу салган мындай мамилеси, карыз болуп калган жаранга мүлктүк (аткаруучулук) иммунитетти берүү жана ага, анын багуусунда болгон башка адамдарга, татыктуу жашоо улантууга зарыл боло турган шарттарды сактоо менен шартталган. Белгилеп кетүүчү нерсе, бул тизмекте карыз болуп калган адам жана анын үй-бүлө мүчөлөрү үчүн бирден-бир жашаганга жарай турган турак жай имараты болуп эсептелген турак жай имараты көрсөтүлгөн эмес. Өндүрүүгө айландырууга болбогон мүлктүн мындай тизмеги, практикалык мүнөзгө ээ, ал сот актыларын аткаруунун же аткаргандыктын чектерин көрсөтүп жана кандайдыр бир мааниде сотторго багыттама катары кызмат көрсөтөт. Процесстик мыйзамдар менен каралган соттордун ыйгарым укуктуулук чектери, сот актыларынын аткарылуу ыкмаларын жана тартиптерин өз алдынча өзгөртүү, мындай тизмекке киргизилген мүлктөрдүн гана түрлөрү менен чектелет.

Жарандык процесстик кодекстин 209-беренесинин жоболорун Жарандык кодекстин 282-беренесине байланыштуу текшерип жатып, атап айтканда, сот чечимин аткарылышын кийинкиге калтыруу же артка жылдыруу бөлүгүндө, ошондой эле тараптардын мүлктүк абалдарынан же башка жагдайлардан улам, анын аткаруу ыкмасын жана тартибин өзгөртүүдө, Конституциялык палата анын Конституцияга карама-каршы келе тургандыгын таануу үчүн негиз тапкан жок. Анткени, соттордун чечимдеринин аткаруу ыкмасынын жана тартибинин өзгөрүшү, жарандардын соттук корголууга карата конституциялык укуктарын ишке ашыруудагы тараптардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого карата чыгарылган соттук актынын майнаптуу аткарылышына багытталган соттордун дискрециясы болуп саналат.

Жогоруда баяндалгандын негизинде, «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамдын 46-, 47-, 48-, 51-, 52-беренелерин жетекчиликке алып, Конституциялык палата

ЧЕЧТИ:

1. Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 282-беренесинин 1-бөлүгү жана Жарандык процесстик кодексинин 209-беренесинин 1-бөлүгү конституциялуу деп таанылсын.

Е.В. Осинцевдин өтүнүчү канааттандыруусуз калтырылсын.

2. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине мыйзамдарга ушул чечимдин жүйөлүү бөлүгүнөн келип чыккан тиешелүү өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү сунушталсын.

3. Чечим акыркы жана даттанууга жатпайт, жарыяланган учурдан тартып күчүнө кирет.

4. Чечим бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бардык аймагында аткарылууга жатат.

5. Чечим Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарынын расмий басмаларында, Конституциялык палатанын атайын сайтында жана «Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын Жарчысына» жарыялансын.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖОГОРКУ СОТУНУН КОНСТИТУЦИЯЛЫК ПАЛАТАСЫ

Ушул иш боюнча судья Э.Ж. Осмонбаевдин өзгөчө пикири бар.

**Жаран Евгений Владимирович Осинцевдин кайрылуусуна
байланыштуу Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 282-
беренесинин жана Жарандык процесстик кодексинин 209-беренесинин
конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча Кыргыз
Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын
судьясы Э.Ж. Осконбаевдин**

ӨЗГӨЧӨ ПИКИРИ

1. Жогорку соттун Конституциялык палатасы бул иш боюнча адам укуктары жаатында Кыргыз Республикасынын эл аралык милдеттенмелери менен макул болбогон чечим кабыл алды жана дүйнөлүк коомчулуктун алдында Кыргызстандын аброюна кооптук түзүүдө.

Судьянын өзгөчө пикири каралып жаткан маселени терең изилдөө муктаждыгына мыйзам чыгаруу органынын көңүлүн буруу жана мыйзам чыгаруу чараларынын комплексин кабыл алуу максатында бул корутунду берилет.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 17-беренесине ылайык Конституцияда белгиленген укуктар менен эркиндиктер бардык жактан толук жетишерлик деп эсептелбейт жана адамдын, жарандын башка жалпы таанылган укуктары менен эркиндиктерин тануу же басмырлоо катары чечмеленбеши керек.

Кыргыз Республикасы 1948-жылдагы Адам укуктары боюнча эл аралык декларациясына жана 1966-жылдагы Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө эл аралык пактка кошулуу менен, ар бири үчүн өзү жана анын үй-бүлөсү үчүн жеткиликтүү турак жайга болгон укуктарын мойнуна алды, ал өзүнө «жеткиликтүү турак-жай» деп аталган укукту камтыйт.

Кыргыз Республикасынын бул милдеттенмеси укукту сыйлоо, коргонууну жана иш жүзүнө ишке ашырууну камсыз кылууну камтыйт жана Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп саналган башка эл аралык келишимдерде да бекитилген. Тагыраак айтканда:

- 1951-жылдагы Качкындардын статусу жөнүндө конвенция (21-берене)
- 1965-жылдагы Расалык кодулоонун бардык тариздерин жоюу жөнүндө эл аралык Конвенция (5-берене iii))
- 1966-жылдагы Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт (17-берене)
- 1979-жылдагы Аялдарга карата кодулоонун бардык тариздерин жоюу жөнүндө Конвенция (14 (2) жана 15(2)-беренелер)
- 1989-жылдагы Баланын укугу жөнүндө Конвенция (16 (1) жана 27 (3) беренелер)
- 1990-жылдагы Бардык эмгекчил мигранттар жана алардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн укугун коргоо жөнүндө эл аралык Конвенция (43(1)d) берене)

- 2006-жылдагы Майыптардын укуктары жөнүндө Конвенция (9- жана 28-берене)

Көрсөтүлгөн эл аралык пакттарга ылайык мамлекеттер-катышуучулар жашоонун аныкталган кепилдиктеринин бардыгын камсыз кылуу менен жеткиликтүү турак жайга болгон укуктарын ишке ашыруу үчүн, болгон бардык аракеттерин колдонуу менен, анын ичинде мыйзам чыгаруу, администрациялык жана бюджеттик мүнөздө аракеттерди колдонууга милдеттенме алышкан, анда кандай гана себептери болбосун, мажбурлоо менен өлкөдөн чыгаруу жолу каралган эмес. Ошол эле убакта, пакттар тарабынан, мамлекеттер ресурстардын жетишсиздиги менен кездешкенде, жеткиликтүү турак жайга болгон укукка камсыз кылуу үчүн убакыт талап кылынышы мүмкүн. Буга байланыштуу, жеткиликтүү турак жайга болгон укуктун айрым компоненттери утурлай, узак мөөнөттүү негизде ишке ашырылышы мүмкүн. Бирок, бул жагдай жеткиликтүү турак-жайдын негизги элементтери катары, алынып салган мажбурлап чыгаруу жана кодулоо сыяктуу милдеттерге жайылтылбайт. Жеткиликтүү турак-жайга болгон укук тамактанууга жана кийинүүгө болгон укуктар менен бир катарга коюлган, ошондуктан ар бир мамлекетке, жок дегенде бул укуктук сактоонун минималдык базалык деңгээлин сактоого кепилдик берүүгө катуу жазуу буйрук берилген.

Эл аралык укукка ылайык, турак жайдын «жеткиликтүүлүгү» жок дегенде төмөнкүлөр менен мүнөздөлөт:

- турак жай, эгер анын тургундарына мажбурлап чыгаруу, куугунтуктоо жана башка опузалардан укуктук коргоо камсыз кылынбаса, жеткиликтүү болуп саналбайт;

- турак жай, эгер анын тургундарына коопсуз ичүүчү сууга, тийиштүү канализацияга, тамак даярдоо үчүн кубаттуулукка, жылуулукка, жарыкка, тамак ашты сактоо тутумдарына жана таштандыларды ыргытууга мүмкүндүгү болбосо, жеткиликтүү болуп саналбайт;

- турак жай, эгер анын наркы анын жашоочулары тарабынан адамдын башка укуктарын жүзөгө ашыруу мүмкүндүгүнө коркунуч келтирсе, же бул мүмкүндүктү болтурбаса, жеткиликтүү болуп саналбайт;

- турак жай, эгер ал физикалык коопсуздукка кепилдик бербесе же жашоочуларды жетиштүү аянт менен камсыз кылбаса, ошондой эле сууктан, нымдуулуктан, ысыктан, жаандан, шамалдан, ден соолук үчүн башка коркунучтардан жана курулуштун кемчиликтерине байланышкан кооптуктан коргонууну камсыз кылбаса, жеткиликтүү болуп саналбайт;

- турак жай, жайлуу эмес жана маргиналдашкан абалда калган топтун так керектөөлөрү эске алынбаса, жеткиликтүү болуп эсептелбейт;

- турак жай, эгер ал ишке орноштуруу, медициналык тейлөө, мектеп, бала бакча жана башка социалдык объекттерден кесилип калса же ал булганган же коркунучтуу аймакта жайгашса, жеткиликтүү болуп эсептелбейт;

- турак жай, анын курулушу учурунда маданий өзгөчөлүгү эске алынбаса жана сыйланбаса, жеткиликтүү болуп эсептелбейт.

• Жеткиликтүү турак жайга болгон укук буга окшогон эркиндиктердин пайда болушу менен ажырагыс болуп байланышкан, мисалга:

• мажбурлап чыгаруудан жана турак жайды атайылап бузуу же талкалоодон коргоо;

• турак жайга, адамдын жеке жана үйбүлөлүк жашоосуна атайлап басып алуу жана кийлигишүүдөн эркин болуу;

• өзүнүн жашаган жерин эркин тандоо укугу жана ары-бери жүрүү эркиндиги.

Эл аралык укуктардын ченемине ылайык, жеткиликтүү турак жайга болгон укук жеке менчик укугуна салыштырмалуу кененирээк, анткени ал укук жеке менчикти пайдалануу, ага ээ болуу жана аны башкаруу укуктарына байланышпаган укуктарды камтыйт жана ар бир адамга анын кадыр-баркын сыйлоо шартында жашоо үчүн коопсуз жай менен камсыз кылууга чакырылган, ага турак жайга укуктары жоктор да кирет.

Өзгөчө белгилей кетүүчү керек, Бириккен Улуттар Уюмунун адам укуктары боюнча Комиссиясы (азыр адам укуктары боюнча Кеңеш) 2000-жылы жеткиликтүү турак жай жеткиликтүү жашоо деңгээлинин ажырагыс бөлүгү жөнүндө маселе боюнча Атайын баяндамачынын мандатын бекиткен. Атайын баяндамачынын пикири боюнча, үй жоктук «жеткиликтүү турак үйгө болгон укукту сыйлабагандыктын айкын жана анык белгиси болуп саналат».

2. Кыргыз Республикасы баарынын турак жайга болгон укугун конституциялык маанилүү баалуулук катары карайт жана бул укуктун укуктук доктринасын Конституциянын өзүнчө беренесинде аныктап берген.

Конституциянын 46-беренесинде айтылат:

1. Ар ким турак жайлуу болууга укуктуу.

2. Эч ким турак жайынан өзүм билемдик менен ажыратылбоого тийиш.

3. Мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары турак жай курулушун колдоого алышат, турак жайына карата укуктарды ишке ашыруу үчүн шарт түзүшөт.

4. Аз камсыз болгон жана башка муктаж адамдарга турак жай мамлекеттик, муниципалдык жана башка турак жай фонддорунан же болбосо мыйзамда каралган негиздерде жана тартипте социалдык мекемелерден бекер же мүмкүнчүлүккө жараша акы үчүн берилет.

Жарандардын турак жайга болгон конституциялык укугу, адамдын негизги укуктарынын бирине таандык экендиги шексиз, жана мамлекет тарабынан мыйзамдуу негизде жашаган жарандардын туруктуу, такай колдонушун камсыз кылуу, мамлекеттик, муниципалдык жана башка турак жай фонддору тарабынан аз камсыз болгон жана мыйзамда көрсөтүлгөн турак жайга муктаж болгон башка жарандарды турак жай берүү, жарандарга өздөрүнүн жашоо шарттарын жакшыртууга көмөк көрсөтүү, ошондой эле жарандарды турак жайынан атайылап ажыратуу учурларынан башка учурларда, турак жайдын кол тийбестигин кепилдик берүүдө турат.

Аталган конституциялык жоболор социалдык маанилүү иш-милдеттерди аткарат жана бул тармактагы мамлекеттин өзүнө алган

милдеттерди аткарууга кепилдик берген мыйзамдуу шарттарды түзүү зарылдыгын аныктайт.

Аны менен бирге, Конституция тарабынан бекитилген доктрина өзүнүн тутумдуу мыйзамдык жөнгө салуусун тапкан эмес.

Атап айтканда, Жарандык кодексин (мындан ары - ЖК) талаш-тартыш болгон ченеми соттун чечиминин негизинде, же мыйзам, же келишим тарабынан каралган башка учурларда менчик ээсинин милдеттенмелери боюнча ага төлөтүп алуу үчүн чакыруу жолу менен, мүлктүн түрү катары, жалгыз жеткиликтүү турак жайды өндүрүп алууга уруксат берет.

282-статья. Менчик ээсинин милдеттенмелери боюнча мүлк менен өндүрүп алуу

1. Эгерде мыйзамда же келишимде өндүрүп алуунун башка тартиби каралбаса, менчик ээсинин милдеттенмеси боюнча мүлк менен өндүрүп алуу жолу аркылуу мүлктү алып коюу соттун чечиминин негизинде жүргүзүлөт.

2. Өндүрүп алууга болгон мүлккө менчик ээсинин укугу бул мүлк өткөн жакта менчик укугу алынып коюлган мүлккө пайда болгондон тартып токтотулат.

Берененин мазмунунан көрүнүп тургандай, бул ченем турак жайды тартып алуунун ар кандай тариздерин болжолдойт, ал турсун, келишимдин негизинде да. Аны менен, турак жай болуп саналбаган мүлктү мажбурлап алып коюу жөнүндө конституциялык аныктамалары, тиешелүү сот актысы жок эле негизсиз кеңейтилген.

Ошентип, Конституциянын 12-беренесине ылайык улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын жана адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында соттун чечимсиз мүлктү алып коюуга мыйзамда каралган учурларда гана жол берилет. Мындай алып коюунун мыйзамдуулугу сот тарабынан милдеттүү түрдө каралууга тийиш. Көрсөтүлгөн жагдайлар өзгөчө маанилүү, ошол эле учурда бүтүрүлгөн мүнөзгө ээ. Башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоонун зарылдыгы жөнүндө айтып жатып, Конституция адамдын фундаменталдык укуктары менен эркиндиктерин улуттук жана коомдук коопсуздук сыяктуу түшүнүктөр менен бир ченемде экендигин түшүндүргүсү келет. Карызкор тарабынан жарандык-укуктук милдеттенмелерди аткарбоого байланыштуу пайда болгон насыя берүүчүнүн талап кылуу укугу буга кирбейт жана соттук коргоого болгон укугун колдонуу менен ишке ашырууга тийиш.

Ошентип, Конституциянын маанисинен алып караганда, турак жай болуп саналбаган мүлктү, ага менчик ээсинин милдеттери боюнча өндүрүп алуу жолу менен мажбурлап алып коюу соттук чечимдин негизинде гана мүмкүн болот.

Кодексин каралып жаткан ченеми бул негиздер гана боюнча конституциялуу эмес болуп саналат.

ЖКнын талаш-тартыш болгон ченемин конституциялуу деп таануу менен, Конституциялык палата мындай олуттуу укуктук аспектти ал турак жайга ээ болууга жалгыз гана турак жайдын менчик ээси гана эмес, анын башка үй-бүлө мүчөлөрү – жашы жете элек балдары, улгайган адамдар,

майыптар жана башка да ээ экендиги сыяктуу маанилүү өңүттү эске алган эмес. Турак жайга болгон менчик укугун бир адам тарабынан алынышы, анын үй-бүлө мүчөлөрүн укуктарын ишке ашыруусуна алып келет. Ошондуктан, менчик ээсинин турак жайын анын милдеттенмелери боюнча алып коюлушу, соттун чечими менен болсо дагы, анын үй-бүлө мүчөлөрүн да турак жайга болгон укугунан негизсиз ажыратууга алып келет, буга Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана Адам укуктары тууралуу эл аралык пактылар жол беришпейт. Анткени, карызкордун жарандык-укуктук жоопкерчилиги жөнүндө соттун чечими анын үй-бүлө мүчөлөрүнүн жеткиликтүү турак жайга болгон укугун ажыратууга негиздемени камтый албагандыгы айкын факт болуп саналат. Бул, мындай юридикалык абалга алып келген кодекстин ченемин, Конституцияга ылайык келет деп таанууга мүмкүн эместигин билдирет.

Ошондуктан, Конституциялык палата өз чечиминин жүйөлөштүрүлгөн бөлүгүндө берген сунуштар, мыйзам чыгаруучу үчүн милдеттүү мүнөзгө ээ болушу керек, анткени Кыргыз Республикасынын эл аралык милдеттенмелеринин жана Конституциянын доктриналык аныктамаларынын жыйындысынан келип чыгат.

Укуктук жана социалдык мамлекеттик принциби, адамдын эркин өнүгүүсү жана татыктуу жашоосун камсыз кылуу боюнча эл аралык милдеттенме мыйзам чыгаруучудан карызкор-жарандардын жеке менчигинде турган турак жайлардын эсебинен өндүрүү чегин аныктоону талап кылат, анткени жашоого камсыз болууга зарыл каражат катары, алардын турак жайга болгон табигый керектөөсү кепилденүүгө тийиш.

Аны менен бирге, мыйзам чыгаруучуга милдеттенменин мүнөзүнө жана түзүлгөн келишимдин укуктук натыйжаларына жараша жоопкерчилик чегин чектеп алышы керек. Кеп ипотека келишиминен келип чыккан жарандык-укуктук милдеттердин өзгөчөлүгү жөнүндө болуп жатат, анда адам камсыз кылуучу милдеттенме боюнча өзүнүн укугун ачык көргөзөт жана турак жайдын өзү келишим мамилелеринин предмети болуп саналат, бул учурда ал жоопкерчиликти толук өлчөмдө алышы керек. Ал эми башка жарандык-укуктук милдеттенмелер боюнча, менчик ээси андан турак-жайды алып коюу коркунучун баалабай жаткан учурда, мыйзам чыгаруучу насыя берүүчүнүн турак жайды алып коюу үчүн насыя берүүчүнүн укуктарын чектөөнү кароого милдеттүү, эгер ал менчик ээси жана анын үй-бүлөсү үчүн жашаганга жарактуу жалгыз турак жай болсо. Башкача айтканда, карызкорго ага жана анын үй-бүлө мүчөлөрүнө, татыктуу жашоо үчүн зарыл болгон минималдык шарттарды сактай турган мүлктүк артыкчылыкты берүү керек.

Белгилей кетүү керек, мыйзам чыгарууда каралып жаткан маселеге мындай мамиленин негиздери башынан эле салынган. ЖКнын 59-беренесине ылайык жаран мыйзамга ылайык мүлктү өндүрүп алуу колдонулушу мүмкүн болбогон мүлктөрдөн башка өзүнө таандык бардык мүлк менен өз милдеттенмелерине жооп берет жана тизме Жарандык процесстик мыйзамдар менен белгиленет. Бирок, бул укуктук механизм жарандык процесстик мыйзамда өзүнүн андан аркы өнүгүүсүн алган жок. «Соттук

аткаруучуларынын статусу жана сот аткаруу өндүрүшү жөнүндө» Мыйзамына тиркемени кабыл алуу менен бул маселени жарым-жартылай чечүү жогоруда эске алынган ченемдик укуктук кодексти бузуу болуп саналат. Жыйынтыгында, соттордун сот актыларын аткаруунун ыкмаларын жана тартибин өз алдынча өзгөртүү укуктарынын чектерин, тизмеги так ушул процесстик мыйзамда такталууга жаткан, аныкталган белгилерге жана касиеттерге ээ болуучу атайын максаттуу багыты бар мүлктөргө жайылтууга болбойт.

Мындай чектөөлөрдү киргизүү адамдын татыктуу жашоосуна жана эркин өнүгүүсүнө болгон конституциялык маанилүү жана дүйнөлүк коом тарабынан таанылган баалуулуктарды коргоо зарылдыгы менен шартталган, анын ажырагыс бөлүгү болуп ар биринин жеткиликтүү турак жайга болгон укугу эсептелет.

Албетте, мындай учурда турак жайга карата мүлктүк иммунитеттин чен белгилерин так алуу керек, анда укук колдонуучу практика турак жай карызкордун жана анын үй-бүлө мүчөлөрүнүн жашоо үчүн жалгыз турак жайы болуп саналуучу жалгыз фактыны белгилөө менен чектелип калбашы керек, бул абийирсиз карызкорлор тарабынан кыянаттык кылуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгаруу керек, алар мүлктүк иммунитетти өзүнүн насыя берүүчүнүн алдындагы жарандык-укуктук милдеттерин аткарбоо же тиешелүү деңгээлде аткарбоо максатында колдонушу мүмкүн. Турак-жайдын бир адам үчүн жашоого жарактуулук чен белгилери аныкталган эл аралык стандарттарга ылайык мыйзам тарабынан бекитилиши керек.

Эгерде бир жагынан насыя берүүчүнүн укугун, башка жагынан карызкордун жана үй-бүлө мүчөлөрүнүн турак жайга болгон укугун карай турган болсок, бардыгынын мыйзам жана сот алдында бирдей деген көз караштан алып караганда, конституциялык маанилүү жана эл аралык укук тарабынан таанылган баалуулуктар атайын чектөөлөрдү киргизүүгө ылайык келет. Насыя берүүчүнүн мүлктүк кызыкчылыктарын канааттандыруу учурунда, мыйзам чыгаруучу карызкорго жана анын үй-бүлө мүчөлөрүнө жеткиликтүү турак жайга болгон укугуна эл аралык-укуктук жана конституциялык кепилдик менен байланышта экендигин тоотпой коюуга болбойт.

Мындай турак жайга жазаны өндүрүү, эгерде сот, ал өз өлчөмү боюнча мыйзам тарабынан аныкталган ченемдерден артыкча болуу, ал эми карызкордун кирешеси анын насыя берүүчүнүн милдеттенмесинин алдында ылайык келбей тургандыгын аныктаган учурда, сот чечиминин негизинде гана жүзөгө ашырууга болот.

Өзгөчө белгилей кетүү керек, аны менен ар бир адамдын экономикалык эркиндикке болгон укугу, анын ичинде, менчик ээси тарабынан өз мүлкүн, ошондой эле турак жайды эркин ээлик кылуу, пайдалануу жана башкаруу укугу козголбойт. Кеп, мүлктү мажбурлап алып коюу карызкордун жана анын үй-бүлө мүчөлөрүнүн жеткиликтүү бир турак жайга болгон укугун сактоо менен аткарылышында, эгерде таптакыр болбой калган учурда, жашоо үчүн жарактуу башка турак жай берүү жөнүндө болуп жатат.

Ар бир адам ага берилген укуктарды өз каалоосу боюнча толук өлчөмдө колдонууга укуктуу. Бул маселе насыя берүүчүлөргө тиешелүү, алар өздөрүнүн талап кылуу укугу карызкордун жана анын үй-бүлө мүчөсүнүн жеткиликтүү турак жайга болгон укугу менен чектелгендигин түшүнүшү керек. Буга окшогон талап кылуунун чектелген укугунун укуктук механизми дүйнө жүзүндө кеңири жайылтылган, жана анын ичинде Кыргыз Республикасында да колдонулат – бул банкроттук жол-жобосу, анда насыя берүүчүлөрдүн талаптары банкроттун активдеринин көлөмү менен чектелет, бул учурда карызкордун карызы, эреже катары, анын материалдык-финансы баалуулуктарынын калдыгынан ири ашып жатканда.

Бирок, менчигинде кыймылсыз мүлкүнө ээ болбогон, турак жайынан башка мүлкү жок жарандардын көпчүлүгүнө, өзүнүн жашаган турак жайын күрөө катары колдонуу мүмкүнчүлүгү болбогондугуна байланыштуу, банктык каржы ресурстарына жетүү мүмкүнчүлүгү жабык деген пикир жаңылыштык болуп саналат.

Биринчиден, укук маселелерин чечүү учурунда практикалык максаттуулуктан чыгууга болбойт.

Экинчиден, жогоруда белгиленип кеткендей, жеке менчик укугунан келип чыккан укуктардын баары толук көлөмдө сакталат, маселе насыя берүүчүлөрдүн ынаным деңгээлине гана тиешелүү. Андан улам, мындай тартипти орнотуу каржы рыногунун андан аркы өнүгүүсүнө шарт түзөт, анда зайым берүүнүн негизин финансы-насыялык мекемелердин капиталын жайгаштыруунун майнаптуулугунун башкы көрсөткүчү катары күрөөлүк камсыз кылуулук эмес, бардык өнүккөн өлкөлөрдө жана КМШда кабыл алынган, зайымчы тарабынан ойлонулган бизнес-долбоордун рентабелдүүлүгү болушу керек. Кыргызстандын рыногуна жайгаштырууга жатуучу каржы ресурстары, кандай болгондо да, өз аспаптарын дайыма табат.

Ошентип, менчик ээсинин милдеттенмеси боюнча өндүрүп алуу жолу менен жалгыз жана жеткиликтүү турак жайын алып коюуга жол берген ЖКнын 282-беренеси, өндүрүп алуунун бардык каралган тариздеринде атап айтканда: соттун чечими боюнча, ошондой эле мыйзам жана келишим тарабынан каралган тартипте – конституциялык эмес болуп саналат.

Ал эми ЖПК 209-беренесинин конституциялуулугуна кайрылсак, анда бул бөлүктө Конституциялык палатанын корутундулары менен макулмун.

Судья

Э.Ж. Осмонбаев